

Enkelthederne paavist Inkonsekvens, ja mange Gange om Politikerens Standpunktskiftet i det hele. Det var ikke rent Mundsvejr, naar Joseph Chamberlain engang sagde: Things have changed — not I.

Det er altsaa den historiske Madvig, vi her skal lære at kende gennem Prof. Bagges Fremstilling, ikke saa forskellig fra sine samtidige, som han selv troede (smlgn. S. 162—63), ikke saa forskellig fra dem som Eftertiden har troet; Madvig har jo paa en Maade været den eneste af Midtaarhundredets liberale Mænd, der har fundet nogen Naade for de følgende Slægtleds Øjne. Er der ikke noget trist i dette, at ogsaa han nu bliver én af mange? Man kan svare: Sandheden frem for alt, men ogsaa noget andet. Prof. Bagges Opfattelse af Madvigs samtidige er nemlig en anden end den, der længe har været gængs her i Landet. Hans Studier har i flere Henseender ført ham til en anden Vurdering af dem; det er tydeligt udtalt om A. Fr. Krieger. Men det europæiske Perspektiv, hvori Prof. Bagge ser Udviklingen, har aabenbart hjulpet ham til en dybere Forstaaelse af de National-Liberale i det hele. Han betænker sig ikke paa at tage Afstand fra Koryfæer som Neergaard og Rubin (S. 105 Note 93, 118). Der er ganske vist ikke Tale om mere almindelig Polemik; den vilde heller ikke passe ind i Mindeskrift som det foreliggende. Men sammen med Afhandlingens øvrige Fortrin sporer man her en Opfattelse af National-Liberalismens Tidsalder, som adskillige vil mene, der er Fremtid i.

Erik Møller.

Flensborg Bys Historie. Udg. af Grænseforeningen og Hist. Samf. f. Sønderjylland. I-II København. I-II 1953-55.
387 + 492 s.

Nærmere end nogen anden by uden for Danmarks grænser har Flensborg været knyttet til vort land, og dens skæbne har derfor lige til de sidste dage særlig beskæftiget danskes tanker og følelser. Indtil for mindre end 100 år siden var den et led af Danmarks rige, mod sin vilje blev den revet løs derfra, og ligesom mindet om de flensborgske borgeres troskab siden da var en politisk faktor, både nord og syd for Kongeåen, mente mange, da grænsen sidste gang skulde drages, at Flensborg vilde blive den dørtap, hvorefter hele Sønderjylland før eller senere vilde svinge.

Men det er en mærkelig kendsgerning, at samtidigt hermed har kendskabet til Flensborgs udvikling i alle lejligheder været såre ringe. Hverken fra dansk eller tysk side har der foreligget nogen frem-

stilling af Flensborgs historie, når da bortses fra A. C. C. Holdts bog fra 1884, der efter sagens natur nu er helt forældet. Det må derfor hilses med anerkendelse, at en kreds af forskere har slået sig sammen om at skabe en alsidig, på førstehånds kilder bygget fremstilling af Flensborgs udvikling lige til den nyeste tid. De fleste af disse forfattere er faguddannede historikere; resten er kendte navne fra syd for grænsen, mænd som ved deres virksomhed inden for kirke, skole og presse har særlige betingelser for at sidde inde med grundig kendskab til deres emner. Også Flensborg byarkivs direktør dr. O. Schütt bør nævnes i denne forbindelse, da han har stillet sin store viden til medarbejdernes rådighed. Som redaktører af det 900 sider store værk står overarkivar, dr. H. Hjelholt, landsarkivar J. Hvidtfeldt og lektor Kn. Kretzschmer. Deres opgave har været at sammensmelte en snes forfatteres bidrag til en helhed, en opgave, som de selv med klædelig beskedenhed udtaler en tvivl om, fuldtud er lykkedes.

Det første og hovedsagelige krav, man fra dansk side vil stille til en bog om Flensborgs historie, er at den skal være grundig og objektiv. Man vil have kendsgerninger, ikke ord, og man vil have den fulde sandhed, for så vidt man overhovedet kan nå til sandheden. Herimod strider det ikke, at forfatterne har deres politiske ståsted; selvfølgelig ikke. Heller ikke, at der kan falde skarpe ord, f. eks. om den engelske besættelsesmagts holdning til den danske skole, thi de er velfortjente, og det er godt, at de en gang bliver sagt. Efter befrielsen 1945 måtte man brede kærlighedens kåbe over adskilligt, som nu bør frem. I virkeligheden er det til stor ære for dansk historieskrivning, at den få år efter, at bølgerne gik så højt i den politiske grænsestrid, formår at give en så rolig og afklaret fremstilling af stridens genstand. Der lægges t. eks. ingen skjul på, at indvandringen fra Nordslesvig til Flensborg var svagere i årene før 1864 end i d. 18. århundrede, eller at de slesvig-holstenske stemninger var voksende i byen i Frederik VII.s sidste år.

Men bogen lider af en anden svaghed, der er så iøjnefaldende, at der ikke behøves en kritiker til at påpege den. Den er altfor stærkt leddelt. Var det virkelig nødvendigt at lade håndværket i middelalderen og i den nyere tid skildre af to forskellige forfattere, eller at sætte særlige penne ud på at skrive om fattigvæsenet og bymarken? Det var rimeligt, at man søgte specialister til at behandle juridiske emner, sproglige problemer og bygningskunst, men var det heldigt, at skille den politiske udvikling og handelen fra hinanden, skønt samspillet og vekselvirkningen mellem dem er så tydelig? En anden følge af den stærke opdeling er, at natur-

lige sammenhæng sonderrives; redaktør Jessen behandles således både i det politiske afsnit og under pressen. Dette gør indtrykket af ham svagere end ved en samlet behandling. Da bogens forskellige kapitler er skrevne af forskellige mennesker, skorter det også på helhedssyn; den overlades til læseren selv og skal opstå ved hans læsning og åndvirksomhed. Men man kan ikke skabe et historisk arbejde, båret af et helhedssyn, ved en mosaik.

En anden anke. Flensborg er i virkeligheden en ejendommelig skabning inden for vor byverden, mere end nogen anden stad har den modtaget impulser både fra nord og syd. Af oprindelse er den dansk, men forholdsvis tidligt har den haft en stor og betydningsfuld indvandring, navnlig fra Westfalen. Dennes styrkegrad belyses fortræffeligt af J. Hvidtfeldt, og i byens kirkebygningskunst påviser Vilh. Lorenzen ligeledes westfalsk indflydelse. Men Flensborg er i værket behandlet for isoleret. Det burde vistnok være en fast regel, at man aldrig skildrede en bys historie uden at parallelisere dens forfatningsudvikling, vækst, bygningskunst o. s. v. med andre lignende bysamfunds i ind- og udland. For Flensborgs vedkommende vilde det således have været interessant både at jevnstille dens udvikling med andre danske byers, og at undersøge, hvorledes det gik i de hansebyer på Østersøens sydkyst, der også havde westfalisk befolkning, og hvis handelsliv udviklede sig på beslægtet måde. Et sådant forsøg på at sætte en enkelt by ind i en større sammenhæng er gjort for Helsingborgs vedkommende af L. U. Bååth. Det giver et videre perspektiv, end hvis man kun sysselsætter sig med opgaven på ensidig måde.

«Flensborg bys historie» består altså af en række selvstændige kapitler, man kunde næsten kalde dem selvstændige afhandlinger. Tager vi først den politiske historie for os, er byens grundlæggelse og ældste udvikling i middelalderen skildret af Johanne Skovgaard, et i lige grad skarpsindigt og velskrevet arbejde, hvortil slutter sig Stig Iuuls kyndige redegørelse for Flensborgs byret. Der fortsættes fra reformationen til den allernyeste tid af A. Feilberg Jørgensen, Johs. Lomholt-Thomsen, Holger Hjelholt og Knud Kretzschmer med livfulde og læseværdige skildringer af byens historie. Vagn Dybdal behandler det centrale emne i Flensborgs historie, byens og borgernes økonomi, og Joh. Hvidtfeldt har gjort dybtgående studier over borgerskabet, dets lagdeling og dets supplerings gennem indvandring. Thi som for alle andre byer gælder det også for denne, at den snart vilde være visnet hen, hvis der ikke havde fundet en stadig indsivning af menneskemateriale sted. At disse mennesker kom både fra nord og syd, har skabt det særlige flensborgske problem.

Til disse mere centrale dele slutter sig som vigtige udenværker kirken, skildret af Niels Knud Andersen, H. Hejselbjerg Paulsen, H. F. Petersen og C. W. Noack, og skolen, der behandles af Åge Bonde og Bernhard Hansen. Byens håndværk og industri skildres af Helge Søgård, Georg Nørregård og Rolf Lehfeldt. Kun dens bygningskunst, dens presse, dens sproglige udvikling og dens bymark er for hele tiden betroet til en enkelt forfatter, henholdsvis Vilh. Lorenzen, L. P. Christensen, Karl N. Bock og P. Chr. Iversen. Summa summarum: 21 forfattere. De fleste vil finde dette rigeligt. Naturligvis kan det ikke undgås, at den ene forfatter lejlighedsvis kommer til at gentage, hvad den anden har sagt, at samme navn staves forskelligt i de forskellige bidrag o. s. v. Ingen redaktion kan fuldstændigt udrydde sådant.

Det er en selvfølge, at der her kun kan øses beskedent af det væld af viden, som værket indeholder. Hovedproblemet i Flensborgs historie er dens nationalpolitiske rolle, som giver den en interesse, der overgår andre steder. Det er derfor naturligt, særligt at fæste opmærksomheden herved. I sin oprindelse er Flensborg en dansk by. Den er formodentlig opstået på Valdemarstiden, da så mange andre købstæder så lyset under de gode udsigter for handelen, og den er snarere en »selvgroet« by end en »grundlagt«, d. v. s. opstået på en enkelt mands initiativ. Som så mange andre danske byer voksede den op i bunden af en sejlbar fjord, tilstrækkelig langt fra havet til at gøre et fjendtligt overfald usandsynligt. Den gode havn og fjorden var en af betingelserne for dens handel; en anden var det frugtbare opland, som på alle sider omgav byen. Men at høje bakker fra vest nærmede sig fjorden og kun lod en smal stribe fladt land til overs til bebyggelse, gav Flensborg dens mærkelige form. Den bestod — og består — i hovedsagen af en enkelt gade, strygende fra nord til syd, indtil den ved fjordens inderste bund for en kort stræknings vedkommende drejede mod øst. Byens form er altså som et stort L.

At Flensborg til en begyndelse har været en rent dansk by, fremgår desuden af, at Knudsgildet skrå er forfattet på Dansk, og at da byen fik sin byret 1284, var denne ligeledes på Dansk og i overensstemmelse med dansk lovgivning. Det har været Sønderjyder, vel især fra omegnen, der slog sig ned ved fjorden og rejste »Flensborg« for herfra at drive handel til søs på Østersøens rige kyster. Selv navnet Flensborg viser det samme; Flensåen var nemlig et af de små vandløb, der fra bakkerne mod vest skyndte sig ned til fjorden. Men allerede et århundrede efter byens opståen må en indvandring sydfra være begyndt. Som allerede nævnt, kom den ikke så meget fra den nærmeste del af Tyskland, som helt

nede fra Westfalen, et landskab, der i højmiddelalderen gav så store bidrag til fortyskningen af Ostersøens sydkyst og til grundlæggelsen af de berømte hansebyer. Navnlig da Flensborg under Erik af Pommerns kamp med de schauenburgske grever 1431 var faldet i Holstenernes hænder, tog den tyske indvandring fart. Den bog over grundejendommene i byen, der blev anlagt fem år senere, viser, at allerede da var omtrent en tredjedel af grundejerne Tyskere. Ganske vist betyder dette ikke en tredjedel af befolkningen, thi ligesom i moderne byer var der i Flensborg mange, som ikke ejede det hus, de boede. Men da indledtes i hvert fald den udvikling, som prægedes af, at det var underklassen, detailhandlere, småhåndværkere, sømænd, krovrærter, daglejere og deslige, som var dansk og rekruteredes fra den omliggende del af Sønderjylland.

Det indvandrede tyske mindretal, store købmænd og til en vis grad også industridrivende, dannede hovedstammen i patriciatet. Det var energiske og initiativrige slægter, i virkeligheden en slags dynastier, og de fik hovedindflydelsen på byens styre ved at indtage pladserne som borgmestre og rådmænd. Det er allerede nævnt, at byens kirker, st. Maria og st. Nikolaj, i deres bygningsstil peger mod syd, og ved at vende gavlene til gaden angiver også købmandsgårdene tydeligt deres nordtyske afstamning. Den tyske indvandring tog ganske vist af i slutningen af middelalderen, men den blussede atter op under de urolige politiske forhold i Tyskland i 16. og 17. århundrede. Forøvrigt slog også adskillige holstenske adelsmænd sig i denne tid ned i Flensborg, hvor de på grund af deres stridbarhed og voldsomhed ingenlunde altid var velsete gæster. Gang på gang hører man om adelsmænd, som brød ind i borgernes huse og slog alting dér i stykker, ja som skød ind gennem vinduerne. Indvandreterne opgav naturligvis ikke deres medbragte talesprog; Plattysk blev efterhånden byens bestyrelsesprog, og da Latinen ved reformationen forsvandt fra kirkerne, var det ikke Dansk, men først Plattysk, senere Højtysk, som afløste det. Først 1586 åbnedes den lille Helligåndskirke, der den dag i dag er den danske menigheds centrum, for dansk præken. Men præsten måtte ikke indføre de øvrige kirkelige handlinger (dåb, altergang o. s. v.), der skulde finde sted ved en af byens tyske kirker. Helligåndskirken blev samlingsstedet for byens danske underklasse, der vel nok udgjorde flertallet af befolkningen. Tysk var Flensborg således, set ovenfra; dansk, set fra neden; men det var naturligt, at byens ansigt blev tysk, og at fremmede fik et skævt indtryk af de virkelige forhold.

Dette betød dog ingenlunde nogen national modsætning. Så-

danne var i det hele lidet fremtrædende for 150 år siden. Lige så lojal som byen havde været over for Erik af Pommern og Christiern II, da magistraten endnu skrev på Dansk, lige så kongetro var den under de senere oldenborgske konger, da dens skriftsprog var blevet, først Plattysk, så Højtysk. Mere og mere udviklede sig hos Flensborgs borgere, hvilket sprog de end talte, en stolthed over, at deres by — ene af alle Sønderjyllands købstæder siden 1544 — altid havde hørt under den danske konges styre, og at den som løn herfor havde fået de samme friheder i Danmark som andre danske købstæder. Denne politiske indstilling er let forklarlig. Flensborg var i særlig grad en handelsstad. Handelen var her hovednæringsvejen, mens det i andre byer tidt var håndværk eller endog agerbrug, som holdt samfundet oppe. Den flensborgske handel foregik for en væsentlig del til søs og under dansk flag; den hjembragte i tidernes løb store formuer fra Østersølandene, Norge, Island, Middelhavslandene og Vestindien. Byen blomstrede og steg for hvert århundrede i indbyggertal. Kan den ved udgangen af middelalderen — ved en løselig beregning — anslås til 3—4000 indbyggere, og ved midten af 18. årh. til 7000, var den i 1860 nået over 17000. Sandt nok, der var også gået krig og pest hen over byen, især i 17. årh., men tabene var forholdsvis hurtigt blevet forvundne. Flensborg stod derfor som en af de mest velstående danske købstæder, formodentlig som den nærmeste i rækken efter København.

Man får gennem bogen et levende indtryk af den velstand, ja luksus, som fandtes inden for den, overvejende tysktalende, patricierstand. Mange af storkøbmændenes sønner gik den studerende vej og indtog med tiden de højeste stillinger i byens administration. Overklassen var i besiddelse af en ikke ringe kultur, hvorom vi den dag i dag mindes ved dens skønne gaver til kirkerne; ofte er de, som det Beyerske epitafium i Mariekirken, af stor kunstnerisk værdi. Denne kultur var nøje beslægtet med den, vi møder i de større danske provinsstæder, men dog mere farverig og overdådig. Men patricierstanden var vanskeligt tilgængelig. Tilsidst gennemførte magistraten endog i slutningen af 17. århundrede en ligefrem rangforordning, og hele borgerskabet deltes i fem klasser. Karakteristisk nok havde udviklingen nu ført med sig, at de studerede embedsmænd stod i spidsen. Hver klasse havde sine særlige forrettigheder for de under den stående. Det var således ingenlunde noget demokratisk samfund, Flensborg i »de gode gamle dage« frembød.

Da Slesvig-Holsteinismen begyndte, vandt den mindre tilslutning i Flensborg end i nogen anden slesvigsk by. Den plattysk-

talende storkøbmand vedblev som regel at være lojal og kongetro, mens underklassen overvejende indtog samme danske holdning som Nordslesvigs befolkning. Dog må det erindres, at byens tilvækst i 19. århundrede i mindre grad end tidligere skete ved indvandring nordfra. Det kan dog siges, at det gamle aristokratiske Flensborg i sine sidste former bestod indtil adskillelsen fra Danmark 1864. Byens handelsafsætningsområde gik hermed tildels tabt. Da industrialismen samtidig slog igennem, — 1869 gennemførtes næringsfriheden, hvorved lavene forsvandt, — måtte hele byens næringsliv lægges om efter nye linjer. Skibsværftet og en række fabrikker anlagdes, og dampskibsselskaber og jernbaner gav Flensborg mulighed for at søge fjernere afsætningsmarkeder. Store arbejdermasser strømmede til byen, navnlig sydfra. Indbygger-tallet steg stærkt og var i 1885 godt 33000. Hermed forsvandt den hidtil dominerende type, den lojale, plattysktalende købmand. Højtysk trængte frem som talesprog, selv om Plattysk endnu hævder en plads. For sidste gang kunde Flensborg tone dansk flag ved rigsdagsvalget 1881, hvad der dog nok skyldtes en bestemt personlighed: Gustav Johannsen. Siden erobrede tysk-borgerlige og efter dem socialdemokrater flertallet i byen. Begivenhederne i dette århundrede efter den første og den anden verdenskrig ligger os så nær, at de endnu ikke er blevet historie.

Tragisk er unægtelig Flensborgs historie set fra dansk synspunkt. Men som det vises i denne bog, er de afgørende faktorer af meget gammel oprindelse, næsten lige så gamle som byens opståen. Dybest set skyldes de vel to folks forskellige ekspansions-trang, der viste sig allerede i middelalderen. Men viser Flensborgs fortid et mørkt billede, gælder det modsatte om dens nutid, hvor en stadig voksende danskhed lover godt for dens fremtid.

Knud Fabricius.

Sven A. Nilsson: Kampen om de adliga privilegierna 1526-1594. Skrifter utgivna av Vetenskaps-societeten i Lund, Bd. 41. Lund 1952. 145 Sider.

Sveriges indre Historie i det 16. Aarhundrede og det svenske Samfunds Omformning fra dets middelalderlige Skikkelse til det Stormagtsstadium, Landet naaede i det 17. Aarhundrede, er gennem de seneste Aar blevet underkastet en Række dybtgaaende Undersøgelser, der paa vigtige Punkter har modificeret de Resultater, den ældre Forskning var naaet til. Blandt disse Arbejder